

Recommendation of the Committee of Ministers to member States on Roma youth participation

Recommandation du Comité des Ministres aux États membres sur la participation de la jeunesse Rom

Ministerongo Komitetoski Rekomandacija dzi pe Thema membrura vash terne Romengi participacija

*Source - Council of Europe April 2023, original English and French versions
© Council of Europe December 2023, Romany translation*

*Source - Conseil de l'Europe avril 2023, versions originales en anglais et français
© Conseil de l'Europe décembre 2023, Traduction en romani*

Ministerongo Komitetoski Rekomandacija CM/Rec(2023)4 dzi pe Thema membrura vash terne Romengi participacija

*(Lendino/adoptuimo e Ministerongere Komitetostar pe 5 aprilo 2023
ko 1462-to Teli Ministerongo khidipe)*

E Ministerongo Komiteto teli e kondicije pala o Artiklo 15.b Europutne Konsiloskere Statutostar,

Leindoj ani godzi kaj e Europutne Konsilosko cilo si te resel bareder jekhipe mashkar peskere gende, trujal promoviribe, mashkar e javera butja, ternengere politiken fundirime/bazirime upral e ulvadine principura;

Dzaindoj pala i Konvencija vash Munishikane Hakaja thaj Fundamentalno Slobodijengi (ETS No. 5, i Konvencija), specijalno ano Artiklo 1 (obligacija te respektuin pes e manushikane hakaja), Artiklo 11 (slobodija vash khetanipa thaj asocijacije) thaj Artiklo 14 (ma te kerel pes diskriminacija), e protokolura pe Konvencija thaj e Romane kazurengi praktika ande Europutni Kris vash Manushikane Hakaja;

Leindoj ani godzi e thema Membrongi obligacija teli Europutni Socijalno Charta (ETS No. 35), specijalno ano Artiklo 7 (o hakaj te protektuil pes e chavorengere thaj terne manushengere hakaja), Artiklo 11 (o hakaj vash sastimasko protektiribe) thaj Artiklo 13 (o hakaj pe socijalno thaj sastipaskoro protektiribe) thaj sar vi teli e Europakiri Socijalno Charta (revidirimi) (ETS No. 163), specijalno ano Artiklo 30 (o hakaj pe protektiribe chorolipastar thaj socijalno ekskluzijatar) thaj Artiklo 31 (o hakaj pep e khera), dodende ko Romane kazura katar e Europako Komiteto vash Socijalno Hakaja;

Akharindoj pes pe Femeski Konvencija vash e Nacionano Minoritetongo Protektiribe (ETS No. 157), specijalno ano Artiklo 4 (o hakaj vash jekha-jekhipe anglal o zakono/kanuni thaj jekha-jekh protektiribe kanunenar); Artiklo 6 (promoviribe mashkarkulturako dijologo thaj khetanutno respekto); Artiklo 12 (aktivipa ande umala/sfere kotar si edukacija thaj rodljaripa te del pes kurazho vash dzanlipa pe kultura, historija, chib thaj religija kotar e javera minoritetura thaj mazhoritetura); Artiklo 14 (hakaj te sichon pengi minioritetaki chib); thaj Artiklo 15 (e Thema membrongi obligacija te keren kondicije vash lacheder efektvino participacija e manushengi save preperena pe nacionalno minoritetura, ande kulturako, socijalno, ekonomikano dzivdipe/trajo thaj ande publikane bucha);

Deindoj pes godzi pe membrongere Themengire obligacije teli Europaki Charta vash Regionalno vaj Minoritetongere Chiba (ETS No. 148);

Leindoj ani godzi membrongere Themengire obligacije vash e chavora thaj terne, teli Khetanutne Nacijengi Konvencija pe Chavorengere Hakaja;

Ikerindoj pes dzi pe "Strazburgoski Deklaracija pe Roma" (2010) katar e Europutne Konsiloskere Thema membrura;

Ikerindoj ani godzi e relevantno rekomandacije thaj rezolucije katar e Ministerongo Komiteto ano Europako Konsilo, specijalno:

- Rekomandacija CM/Rec(2022)10 Ministerongere Komitetostar dzi pe Thema membrura vash multinivelongire politke thaj legaripe vash mashkarkulturaki integracija;
- Rekomandacija CM/Rec(2022)6 Miisterongere Komitetostar dzi pe Thema membrura vash protektiribe e ternikane civilno societa thaj e terne manushen, thaj suporto pe lengi participacija ande demokratikane procesura;

- Rekomandacija CM/Rec(2020)2 Ministerongere Komitetostar dzi pe Thema membrura vash Romengi thaj/vaj Phirutnengi historijaki inkluzija ande shkologere kurikulumija thaj sichovibaskere materijalura;
- Rekomandacija CM/Rec(2018)4 Ministerongere Komitetosar dzi pe Thema membrura on the participation of citizens in local public life;
- Rekomandacija CM/Rec(2017)10 Ministerongere Komitetosar dzi pe Thema membrura on improving access to justice for Roma and Travellers in Europe;
- Rekomandacija CM/Rec(2017)4 Ministerongere Komitetosar dzi pe Thema membrura on youth work;
- Rekomandacija CM/Rec(2016)7 Ministerongere Komitetosar dzi pe Thema membrura on research on young people's access to rights;
- Rekomandacija CM/Rec(2015)3 Ministerongere Komitetosar dzi pe Thema membrura vash terne manushengo ande teljardine mahalendar dzi pe lengo lokheder avipe dzi pe socijalno hakaja;
- Rekomandacija CM/Rec(2012)2 Ministerongere Komitetosar dzi pe Thema membrura vash chavorengi thaj ternene manushengi dzi pe 18 bersh participacija;
- Rekomandacija CM/Rec(2009)13 Ministerongere Komitetosar dzi pe Thema membrura vash chavorengo nacionaliteto;
- Rekomandacija CM/Rec(2008)5 Ministerongere Komitetosar dzi pe Thema membrura vash politike Romenge thaj/vaj Phirutnenge ande Europa;
- Rekomandacija Rec(2006)14 Ministerongere Komitetosar dzi pe Thema membrura vash dizutnipe thaj participacija terne manushengi ande publikano dzivdipe/trajo;
- Rekomandacija Rec(2001)17 Ministerongere Komitetosar dzi pe Thema membrura vash lacheder ekonomikani situacija thaj bucharipe e Romenge/Gypsies thaj Phirutnenge adne Europa;
- Rezolucija CM/Res(2020)2 vash e Europutne Konsilosko ternikano sektoreksi strategija 2030;

Dikhindor e relevantno rekomandacijen thaj rezolucijen kotar e Parlamentarno Asambleja ano Europako Konsilo, specijalno e:

- Rezolucija 2414 (2022) “Hakaj te ovel pes ashundo – Chavengi participacija: fondacija vash e demokratikane societe”;
- Rezolucija 2368 (2021) thaj rekomandacija 2198 (2021) “Protektiribe e nacionalno minoriteton ande Europa”, o deipe palpale pe kodi rekomandacija lendino katar e Ministerongo Komiteto (Doc. 15464 (2022)) korespondirindoj e reportesar katar e Parlamentarno Asambleja (Doc. 15231 (2021));
- Rezolucija 2364 (2021) “Etnikano profiliribe ande Europa: buchi vash bari grizha”, sar vi koresporindiribasko reporti katar e Parlamentarno Asambleja (Doc. 15199 (2020));
- Rezolucija 2262 (2019) “Hakajengo promoviribe vash e manusha katar e nacionalno minoriteta”, sar vi ande korespondiribasko report Parlamentarno Asembljatar (Doc. 14779 (2018));
- Rezolucija 2153 (2017) “Promoviribe inkluzija vash e Roma thaj Phirutne”;

Dikhindor e Fremosko Modelo vash Interkulturaki Strategija pe Integracija ko Nacionalno Nivelu (2021);

Dikhindor e Europutne Konsiloskere Strategija vash Chavengere Hakaja (2022-2027);

Dikhindor e Europutne Konsiloskere Strategikane Akcijakere Plane vash e Romengi thaj Phirutnengi Inkluzija (2020-2025);

Dikhindor e Rezolucija 366 thaj e Rekomandacija 354 (2014) katar o Kongreso vash Lokalno thaj Regionalno Autoriteta, “Terne Romengo zurarkeribe trujal participacija: efektivo politikengo dizajniribe pe lokalno thaj regionalno nivelura”;

Dikhindor e Europutne Komisija mamuj o Rasizmo thaj Natolerancija (ECRI) Generalno Politikani Rekomandacija No. 13 vash maripe mamuj anticiganizmo thaj diskriminacija upral e Roma (2011, revidirimi ko 2020), savi so definirinela o anticiganizmo sar rasizmoski specifikani forma;

Leindoj nota pe arakhipena katar e “Studija vash aktivno politikani participacija e nacionalno minoritetongere terne manushengi ande Europutne Konsiloskere Thema membrura”, lendini ko juni 2021 katar e Navigacijako Komiteto pe Anti-Diskriminacija, Diverzitetu thaj Inkluzija (CDADI), o report “Terne Romengi Participacija thaj Inkluzija ande Standardura, Politike, thaj programura ande Europa”, specijalno kerdino ko 2020 Buchaki Grupa vash Terne Romengi Participacija, thaj i studija “Terne Romengi participacija ande Europa: Pharipena, trubujimata thaj shajipena”, legardini katar Phiren Amenca Internacionalno Drakhin ko 2020, save so sako jekh, sikavela e urgencija te sigurinel pes fundamentalno participacija katar e terne Roma ande demokratikane procesura thaj politikako keribe pe lokalno, nacionalno thaj internacionalno nivelura;

Ikerindoj ani godzi e terne Romengo hakaj te participirinen pa sa e sfere societakere dzivdipastar, leindoj kate vi e demokratikane proceson thaj e strukturalno pe lokalno, nacionalno, regionalno thaj internacionalno nivelura;

Reafirindoj kaj o jekha-jekhutno, lacho thaj efektivo terne Romengo avipe dzi pe manushikane hakaja, kerel fundamentalno element katar e Thema membrongere zora te aven pasheder dzi pe Europutne Konsiloskere principura vash manushikane hakaja, demokracija thaj kanunesko legaripe;

Samale kaj e terne Roma arakhen/dikhen sistematikani diskriminacija an lengo avipe dzi pe socijalnikane, ekonomikane, kulturakere thaj civilnikane hakaja, dzikote – pe jekh vrama – isi vi interseksionano opreseije thaj pharipena vash e terne lezbejke, gej, biseksualno, transgender, interseks (LGBTI+) Roma, bazorakere Roma, Roma migrantura vaj Roma muslimanura;

Dikhindoj kaj, an varesave thema, e Roma arakhena pharipena te aven dzi ko nacionaliteto, vi kodo so si bijame vaj trajin/dziven ando them, so na dela e bithemutne terne Romenge te len sasti participacija ande societa thaj si teli o riziko kotar e intergeneracijako bithemutnipe;

Dikhindoj kaj e strukturalno rasizmo isi negativno impakto upral e terne Romengi participacija ande civilno thaj politikane procesura thaj structure, pachaibe an korkori peste, olengi tranzicija ko phureder bersha, olengiri pakhiv ande institucije kaj si fer, thaj olengoro mangipe te len ande angali olengere palpalipa thaj kulture;

Leindoj hor grizha/sama vash o nanipe shajipena, resursija/hainga thaj sigurno thana so e terne Roma arakhen ando sikljovipe, sikavibe thaj identitetosko dzaibe angle, historija thaj kultura;

Prendzarindoj kaj o dzanlipe vash e historija e Romengi trubuja pest e vazdel pes sama mashkar e terne na-Roma thaj e Roma vash e historikane modelura kotar o strukturalno rasizmo thaj anticiganizmo, thaj vi vash e adadzivesutne konsekvence;

Te prendzaren pes e terne Romengere zora, dzanlipena, interesura, motivacija thaj kontribucije ano amare societengo progreso;

Phenindoj kaj e terne Roma, e Romen organizacije thaj e formalno vi e na formalno terne Romengere grupen isi klejutni, numa dzi akak, biprendzardi rola sar manusha so anena pharuvipa ande Romene komunitetura, numa vi ande buhleder societa;

Leindoj ani godzi kaj e majbare politike “jekh baripe savorengere” si neutralno forma, numa bilache thaj bipakhivale ande rezultatura, kerindoj horeder e strukturalno bijekhipena sostar, na lena ande godzi e terne Romengere specifikanen trubujimata;

Sikavindoj e importance thaj e urgencija kotar e duvar leibaskere metodura and eterne thaj Romane politike, sar vi e majbare legislacijen, politiken, aktivipena thaj programon;

Deindoj dzi ko dzanlipe kaj vi e terne Phirutne arakhena specifikanen strukturalno forme diskriminacijatar thaj ekskluzijatar thaj gasaven politikane hiven;

Leindoj ani godzi e prioriteton, e rodipena thaj e aspiracijen etablirime thaj sikavdine e terne Romendar thaj olengere organizacijendar, vakerdine ano konsultacijakere procesura, aktivittura thaj khidipena, organizirime kotar e Europutne Konsilosko fremo;

Vi jekhvar vakeringoj kaj e Europutne Konsilosko ternikano sektoro khamel te del shajipe e ternenge trujal Europa aktivno te oven vash, te arakhen, promovirinen thaj te len beneficije kotar e Europutne Konsiloskere moljaripa pe manushikane hakaja, demokracija thaj kanunesko legaripe,

Dela rekomandacija vash e gavernura katar e Thema membrura te:

1. sigurinel lachi, fer thaj sistematikani participacija thaj inkluzija vash e terne Roma ande sa e sfere kotar i societa thaj procesura thaj structure kote so kerel pes decizija, save so keren impakto upral lengere dzivdipena pe lokalno, nacionalno thaj internacionalno nivelo;
2. lel vi te dopherel, e sistematikane thaj eksplicitno trubujimaten thaj prioriteton vakerdine kaar e terne Roma pe sa e politike, standardura thaj programura save so keren impakto upri lende ko lokalno thaj nacionalno nivelo;

3. dikhen pes e relevantno bare thaj targetirime politke, sar vi e demokratikane structure, te shaj te arakhel tha mapirinel pes e terne Romengi lacheder thaj efektivno participacija, reprezentacija thaj inkluzija;
4. marel pes mamuj sa e forme thaj manifesacije katar e strukturaln anti-Romano rasizmo vi anticiganizmo, thaj olengoro impakto upral e terne Romengi participacija;
5. sigurinel pes e terne Romenge sasto thaj efektivno lokheder avipe thaj leipe sa e fundamentalno manushikane hakajen thaj slobodijen;
6. sigurinel pes slobodno/tromalo na-diskriminacijako lokheder avipe dzi pe kvalitetno edukacija, treningo thaj buchakere shajipena vash sa e terne Roma;
7. azhutipe thaj kapacitetongo zurarkeribe pe Romane organizacije legardine ternendar, vash grupe thaj inicijative so aven katar e organizacije fokusirime pe terne Roa, sar vi centrura thaj thana vash dizutnipe, promoviribe ternengere buchako thaj na-formalno edukacija/sicharipe, sar vi te sikaven thaj ikeren pengo kulturako identiteto, chib thaj historija;
8. akaharel pes i sivilno societa, leindoj kate vi e majbare ternengere konsilon thaj organizacijen, vi javere hemime rigen, te den pengi kontribucija pe implementacija thaj evaluacija katar kadi rekomandacija;
9. len/adoptuin politken, aktiviteton thaj programon, vi te alocirinen adekvatno fundiribe te shaj implementirinen pes e legaripena vakerdino ano adendumo pa kadi rekomandacija;
10. sigurinel kaj sa e politike, aktivipa thaj programura pashe phangle kadale rekomandacijasar, respektirinena e Romen komunitongo diverzitetu, specijalno, e interseksionalno diskriminacija so dikhen e Romane chaja, Romane dzuvlja, LGBTI+ Roma, Roma muslimura thaj terne Roma save so dziven ande izolirime thaj ruralno thana;
11. sigurinel pes kaj kadi rekomandacija, leindoj kate vi e adendume, si is transkonvertirmi thaj vakerdini mashkar sa e relevantno autoritetura tha hemime riga, dikhipasar te vazdel pes i sama vash promoviribe thaj protektiribe pe terne Romengi participacija;
12. dikhel pes, khetane e Ministerongere Komitetosar, kadale rekomandacijako implementiribe pe sakone panch bersh katar olengo adoptiribe/leipe.

Adendumo pe Rekomandacija CM/Rec(2023)4

Legaripena vash e terne Romengi participacija

I. Shajipe thaj rezolucija

1. Kadale rekomandacijako cilo sit e akharel pe sama vash o strukturalno rasizmo bibalanso thaj politikane hiva saven so, e Thema membrura trubuj te adresirinen mangipasar te sigurinel pes funkcionalno participacija, reprezentacija thaj inkluzija vash e terne Roma ande publikano, politikano thaj politikano dzivdipe, pe mediengo than, arti thaj kultura, vi ande procesura kote so kerel pes decizija tha ande structure, lendoj kate e komunakere thaj nacionalno ternikane konsilura, ternengere khidipena, shkolakere parlamenton, studentongere unijen, na-gavernoskere organizacijen (NGO) vaj politikane partijen, pe lokalno, nacionalno thaj internacionalno nivelura, sar vi lengo hemipe ande rodlijaripena.
2. Kodi rekomandacija si rezultato katar e buchi so kerdas e Europutne Konsilosko Ternengo Departemnto e Romane¹ ternencar thaj, kodoleske, primarno si adresirimo pe terne Romengere trubujimata. Sar te si, vi e terne Phirutne arakhena pes strukturalno bilachimasar thaj diskriminacijaasar, sar vi politike psheder dzi pe kodo; kadaleske e Thema membrura akherena pest e sigurinen adekvatno aktivipa thaj legaripena, save si ande kodi rekomandacija thaj olako adendumo, sar vi vavaera specifikane politiken thaj aktiviteton vakerdine katar e terne Phirutne, deindoj azhutipe/suporto pe terne Phirutnengere manusha.

¹ E vorbi "Roma thaj Phirutne" phena pes ande Europako Konsilo te sikavel o buhlo diverzitetu e grupengo save si uchardine e bucharar so kerel o Europako Konsilo an kodo umal: jekhe rigatar a) Roma, Sinti/Manush, Calé, Kaale, Romanichal, Boyash/Rudari; b) Balkaneskere Egiptjanura (Egiptjanura thaj Ashkalije); c) Chachunerigeski grupe (Dom, Lom thaj Abdal); thaj javere rigatar, grupe sar so si Phirutne, Yenish, thaj e populacija dzande teli administrativno alav sar "Gens du voyage", sar vi e manusha save so phenena peske Gypsies. Kodo si eksplanacijaki nota, na definicija pe kodo so si e Roma thaj/vaj e Phirutne

II. Principura

3. Kodi rekomandacija si jekh funda pe manushikane manushikane hakaja thja demokratikane principura, save so si protektirime e internacionalno legalno instrumentoncar, leindoj kate vi e dokumenton vakerdine anglal ande preambula. Ende lista teledende lista teled e akcije vakerdine an kodi rekomandacija phenen vi vash e importance kotar duvar-vazdine, afirmativno akcije thaj anti-rasistikane, gender-senzibilno thaj intersektorengi metodologija pe sa e zakonura/kanunija, politike, programura thaj aktivipa save keren impakto upral e terne Romengo dzivdipe, leindoj vi e aktivipena ande lista teleder.

4. Kodi rekomandacija si sar jekh baza upral savi shaj te zuraren pes e principura katar e Revidirimi Europaki Charta vash Terne Manushengi Participacija ande Lokalno thaj Regionalno dzivdipe, leindoj pes nota vash o trubujmata te den pes kadalal hakaja, shajipena, azhutipe thaj than vash participacija thaj aktivipa te crden pes o strukturalno ani-Roma rasizmo thaj anticiganizmo.

III. Akcije

5. Te sigurinel pes praktikani, fer thaj sistematikani participacija, reprezentacija thaj inkluzija vash e terne Roma pe sa e sfere societatar thaj procesija kote kerel pes decizija, vi structure save keren impakto pe lengo trajo/dzivdipe pe lokalno, nacionalno thaj internacionalno nivelura.

E Thema membrura trubuj te:

- a. buhljaren indikatorija thaj mehanizmura vash monitoring thaj reportiribe vash e terne Romengi participacija thaj te keren vaj te finansirinen rodljaripe thaj te dikhel pes sode si olengi participacija, vi trujal khedipe desegrigirimi thaj interseksionalno informacije vash kodo kobor shaj te keren participacija, save kvalitetosar.
- b. sigurinen e terne Romengi participacija ande dizajniribe, implementacija, monitoringo thaj evaluacija upral e ternencar-fokusirime, Roma-fokusirime thaj relevantno bare politike thaj aktivipa ande proceso kote so kerel pes decizija;
- c. keren pes fer thaj lache partenririba e terne Romencar, organizacijencar thaj naformalno grupencar, leindoj kate vi e reprezentanton katar e izolirime komunitura (sar so si e medijatorura, fasilitatorura, ternikane bucharen), vash buhljaripe programura, politikane buhljariba thaj implementacija;
- d. azhutine e terne Romen ani participacija, te oven reprezentirime thaj te legaren ande politikane partije thaj procesura, leindoj kate vi e ternikane politikane struktura, pe lokalno, nacionalno thaj internacionalno nivelura thaj te sigurinen e terne Roma te len pengo hakaj vash slobodija te kheden pes ande asocijacije ande sa e Thema membrura;
- e. den suproto thaj te finansirinen programura, leindoj kate vi e afirmativno akcien thaj afirmiribe pe nacionalno fondura vash historikani restitucija, te sigurinen participacija thaj terne Romengi reprezentacija ande akademikani, medijakiri, kulturakiri, artikani thaj javera sfere kotar i societa;
- f. implementirinen kursija vash anti-rasizmo, interseksionalno diskriminacija thaj interkulturako sikljovipe vash e institucije, te shaj te sigurinel pes kaj e terne Romengoro glaso/krlo si ashundo thaj respektirimo, sar vi te len pes ande demokratikane vi ande procesura kote so kerel pes decizija;
- g. azhutin programon, profesionalno treningon, mentoriribe, afirmativno akcien te shaj e terne Roma te len buchi ande publikane institucije sar civilnikane buchara, sar egzemplo, te den pes specifikane buchane thana vaj rezervirime pozicije;
- h. sigurinen jekha-jekhutno lokheder avibe vash e terne Roma dzi pe interniribe, treningura, stipendije thaj stazhiribe pe nacionalno thaj lokalno nivelura, leindoj kate vi te del pes olenge adekvatno informacija, legaripa vash sa e apliciribaskere procesura, planiribe thaj finansijako azhutipe;

- i. den suporto thaj godzi pe bare ternikane organizacije, sar te len praktike ande umal kotar diverzitetu thaj inkluzija; te akharen thaj te len terne Romen an pengere structure, legaripa thaj aktivitetura; te zuraren olengi sama, praktike thaj dzanlipena vash o anti-rasizmo thaj interkulturalno sikljovipe;
- j. azhutin e ternikane asamblejen, konsilon, shkolakere thaj studentongere konsilon thaj unijen, NGO, ternikane struktura ande politikane partije thaj javere relevantno ternikane struktura thaj godideibaskere grupen, te shaj zuraren pengere diverzitetoskere thaj inkluzivno praktiken, sar egzemplo, te sigurinen jekha-jekh alusaribaskere hakaja, terne Romengi reprezentacija thaj avibe dzi pe informacije ki romani chib;
- k. alocirinen love thaj javera resursija/hainga (ekspertura, tehnika, thana) te keren vaj te zuraren pes lache terne Romengere organizacije thaj diverzitetoskere ternikane structure, grupe thaj organizacije save ka oven inkluzivno vash e terne Roma;
- l. keren kooperacija e intergavernongere thaj internacionalno organizacijencar te den finansije thaj javera resursora e terne Romengere organizacijenge thaj grupenge, te shaj keren lachi buchi, te azhutin olengere programon thaj participacija olengere reprezentantontar ande internacionalno forumura thaj konsultacijakere procesura;
- m. sigurinen kaj e relevantno informacije vash programura thaj servisura dizajnirime terne manushenge, shaj te arakhen pes vi ande romani chib, si Roma-/gender senzibilno, thaj te len vi e terne Romen katar e izolirime thaj ruralno komunitetura;

6. Pe uche nivelura te len pes vi e trubujmata thaj prioritetura vakerdine terne Romendar ande sa e politike, standardura thaj programura save keren impakto upri lende pe lokalno thaj nacionalno nivelura.

E Tema membrura trubuj te:

- a. sigurinen kaj e relevantno bare thaj targetirime politike ashunen thaj len e trubujmata vakerdine terne Romendar, olengere spcifikane objektiven, indikatoren, fondiribe, targetura thaj aktivitetura, bajrarindoj olengere hakaja thaj te adresirinen o strukturalno anti-Romano rasizmo thaj anticiganizmo;
- b. len ani godzi e spcifikane terne Romengere realiteton, olengere familijengere historijen, interseksionalno identiteton, socijalno thaj ekonomikano statuse, eksperienca, e pharipena ande dizajniribe thaj fondiribe pe bare zakonura, politike, aktivipa thaj programura, leindoj kate vi kadala so si fokusirime upral e terne, Romengi inkluzija, gender jekha-jekhipe, sastipe, khera, bucharipe vaj edukacija;
- c. keren pes buteder thaj spcifikane aktivipa, budzetura, indikatorura thaj targetura save so ka zurarkeren e hakajen thaj e spcijalno trubujmaten, e prioriteton save so isi e terne Romen, leindoj kate vi kana isi varesave socijalno, ekonomikane vaj sastipaskere krize;
- d. zurarkeren e bare kanunen/zakonon thaj e politiken te shaj vi e terne Roma len beneficije olendar, leindoj kate vi e afirmativno akcijakere programon, sar so si e rezervirime thana ande sekundarno thaj teriaro edukacija, thaj fer resursongi thaj shajipenengi distribucija;
- e. keren evaluacija katar e vrama dzi pe vrama, pe bare kanunura thaj politike, leindoj vi kadalen save si fokusirime upral i edukacija, sastipe, khera thaj bucharipe, te dikhen sar vi kobor e zakonura/kaninija ikerena pes dzi vaj legarena pes pala e spcifikane trubujmata thaj realitetija so isi e terne Romen; te kheden desegrigirime thaj interseksionalno informacijen; te adoptuin/len instrumentura thaj te sigurinen fondiribe vash gasave aktivipa thaj politikane revizije;

7. Maripe mamuj sa e forme thaj manifestacije katar o strukturalno anti-Roma rasizmo thaj anticiganizmo thaj olengoro impakto upral e terne Romengi participacija.

E Tema membrura trubuj te:

- a. adresirinela, trujal legislacija, politike, aktivipa, programura thaj fondiribe, sa e manifestacijen kotar strukturalno rasizmo thaj anticiganizmo so e terne Roma arakhena pe institucionalno, ekonomikano, kulturako thaj societakoro nivelu, leindoj kate vi e institucionalno rasizmo, interpersonalno rasizmo, sakodzivesesko rasizmo, bikhamindoj rasizmo thaj interseksionalno diskriminacija, sar vi e historikane bijekhipena savo so vi dureder producirinena konsekvence upral e terne Romengi

participacija;

- b. keren buchi e grupencar vash jekha-jekhipe thaj e nacionalno manushikane hakajengere institucijencar, ki kooperacija e romane asociacijencar vaj individualconcar, te zurarkeren olengere instrumenton thaj akcijen te shaj te kerel pes prevencija thaj te marel pes mamuj i diskriminacija, interseksionalno diskriminacija thaj e javera manifestacije katar strukturalno rasizmo thaj anticiganizmo – fenomenura save so teljarena e terne Romengi participacija;
 - c. angazhirinen e akanutne gavermentoskere grupen, rodjarimaskere instituton thaj e terne Romen ko dizajniribaskere indikatorura thaj reportiribaskere mehanizmura, sar vi khedipe e desegregirime thaj intereseksionalno informacijengo pe sa e manifestacije kotar o strukturalno rasizmo thaj anticiganizmo;
 - d. ekipirinen e civilno bucharnen thaj javera manushen institucijendar, leindoj kate vi e policajton, prosekutoren, krisaren, edukacijakere komuniteton thaj socialno bucharen, kompeticijencar te keren prevencija thaj te maren pes mamuj institucionalno rasizmo, leindoj kate vi deipe olenge formalno anti-rasizmoski thaj manushikane hakajengi edukacija thaj, kreirindoj monitoringosekre instrumenton, te garantirinen e implementacija pe anti-rasistikane praktike;
 - e. sankcionirinen e civilno bucharen thaj e javera bucharen sokerena buchi ande publikane servisura save kerena aktija katar diskriminacija vaj violence, sar so si e segregacija ande shkoli vaj bilachipe policijatar;
 - f. finansirinen programura vash terne manushengo azhutipe, vi pe Roma, vi pe na-Roma, pe kompetencije thaj informacije te shaj te prendzaren, ahaljovent, reportirinen thaj te den palpale pe strukturalno anti-Romano rasizmo thaj anticiganizamo;
 - g. buhljaren thaj implementirinen inkluzivno, gender senzitivno, antirasistikane thaj ververipasker kurikulumija, sikljovipaskere tekstura, shkolakere thana thaj treningura vash shkolako personali pe sa e nivelura katar e formalno edukacija agorune cilosar, te teljarel pes o anti-Romano rasizmo, gender bijekhipena thaj interseksionalno diskriminacija;
 - h. inkorporirinen thaj balansirinen, vi kontekstualizirinen sicharipe vash e Romengi historija thaj kultura ande nacionalno thaj regionalno kurikulumija, sikavindoj e Romengo akanutnipe thaj olengi ulavdini historija sar Europakere manusha;
 - i. sigurinen normativno prendzaripe, ikeribe ani godzi, memoralizacija thaj historijako sikljovipe vash e Romengere zhertvi pe Holokausto/Samudaripen thaj javera forme katar e Themstar kerdine bijusticije, saro so si e sklavura/robura, zorasar kerdino transfero pe chavore katar lengere familije ki institucionalno grizha, sterilizacija kerdini zorasar upral e Romane dzuvlja, thaj O Baro Rotaripe ano 18-to shelpershipe ande Espania; gasave phundre pe jekh vrama trubuj te prindzaren thaj te promovirinen e Romene herojen thaj herojinken, e Romengo deipe palpale thaj historija pe Romengi kontribucija ande bucharipe thaj olengo barikanipe. Dureder, te organizirinen thaj finansirinen pes komemoracije kerdine katar e terne Roma thaj organizacije;
 - j. den suporto thaj adekvatno finansiribe programura save so ka promovirinen jekh pozitivno imazho pe terne Romengo identiteto thaj kulura, thaj te maren pes mamuj e stereotipura thaj bilache vorbe ande mediumija, socialno mediumija, arti thaj kultura, leindoj kate vi o inkorporiribe e Romane kulturako thaj historijako ande shkolakere kurikulumija thaj sikljovibaskere lila, formalno thaj biformalno edukacijakere /sikljovibaskere materijalura, Romane muzeumora, kulturutne kampanje thaj astikane vi medijakere projektura save so sikaven Romane legaripaskere modelon, herojen thaj heroine, Romengo deipe palpale, e historija thaj digniteto e Romengere bucharimaski.
8. Siguripe kaj e terne Rome nisi sasto thaj efektivno lacheder avipe dzi pe manushikane hakaja, olengoro leipe thaj afektivno avipe dzi pe sa e manushikane hakaja thaj fundamentalno slobodije/tromalipa.

E Thema membrura trubuj te:

- a. keren prevencija thaj te maren pes mamuj diskriminacijakere praktike thaj bilachi resorsengi distribucija thaj shajipena vash lokheder avipe dzi pe manushikane hakaja pe Roma;
- b. prendzaren, definirinen thaj te adresirine e intersektorijalno thaj butivar kerdine diskriminacija trujal kanunija/zakonura, politike thaj programura;

- c. kurazhinen e partneririba mashkar e terne Romengere organizacije thaj e jekhipaskre thaj nacionalno manushikane hakajengere grupe, sistematikane te adresirinen e terne Romengo jekha-jekhutno lokheder avipe dзи pe manushikane hakaja;
- d. den suporto thaj te angljaren e terne Romengoro lokheder avipe dзи pe informacija vash e hakaja thaj shajipena ande edukacija, khera, bucharipe thaj kulturutno vi socialno dzivdipe, leinodj kate vi keribe nacionalno Romane kontakt punktura e misteriumencar vash e terne thaj olengere relevantno institucije;
- e. sigurine bilovengi konsultacija thaj azhutipe e terne Romenge save so arakhen diskriminacija thaj pharipe an lengo avipe dзи pe manushikane hakaja;
- f. maren pes mamuj digitalno ekskluzija kodolesar so ka den suporto thaj love vash edukacija pe digitalno dzanlipe, te keren pes lokalno digitalno punktura thaj te del pes shajipe vash e izolirime komunitura thaj "digitalno pustelienge" avipe dзи ko internet;
- g. harnjaren pes e disparitetija ande love vi barvalipena thaj te lacharen pes e socialno thaj ekonomikane terne Romengere kondicije, vi kodolesar so ka del pes shajipe vash kvalitetno thaj na-diskriminacijakere bucharne thana, lokheder avipe dзи pe profesionalno treningura thaj fer resorsengiri redistribucija;
- h. maren pes mamuj chorolipasko period thaj e terne Romenge, specijalno Romane chajenge thaj dzuvlunge, te del pes lokheder avipe dзи pe informacije vash seksualno thaj reproduktivno sastipaskere hakaja, saslaribe thaj vakcinacije;
- i. harnjaren pes e ekonomikane barijere save keren impakto upral e Romane chavengo thaj ternengo, lokheder avipe dзи ki edukacija, leinodj kate vi keripe nacionalno Roma edukacijako fondo thaj deipe choneskere stipendije vash uravimata, habe, shkolakere materijalura, akomodacija thaj transporto dзи pe shkola;
- j. keren pes specifikane aktivipa, budzetura, idnikatorura thaj targetura save ka chaljaren e trubujmata so isi e terne Romen so naj ande edukacija vaj treningo thaj e migrantura/mobilno terne Roma thaj lengere familije;
- k. sigurinel pes e terne Romengo thaj chavengo lokheder avipe dзи ko sastipe, thaj keribe buchi e komunencar thaj lokalno autoritetoncar te stopuin e ROMengo thaj e javera komunitongo trujalipasko rasizmo thaj riskura;
- l. bajraren e terne manushengo dzanlipa vash olengere hakaja trujal dizutnipaski thaj manushikane hakajengi edukacija, specijalno telo legaripe katar e terne Romengere organizacije;
- m. del pes suproto thaj fondija vash kampanje thaj javera relevantno programura, te vazdel pes sama mashkar e terne Roma thaj olengere komunitura vash e manifestacija thaj impakto katar o strukturalno rasizmo thaj anticiganizmo, specijalno ande shkolengere trujalipa;
- n. finansirinen programura save ka zurarkeren e terne Romane organizacijengo kapaciteto, ternikane medijatoren thaj komunitetakere lideron, te ushten vash olengere hakaja, leinodj kate vi e trujalipaskere arejen, e justicija, sastipe, edukacija, bucharipe, kultura, lachi vrama thaj sporti;
- o. azhutinen pes e terne Romane manusha an lengo hakaj te alusaren thaj te len than ande alusaribaskere politike, leinodj kate vi kodo te chinavel pes o daravipe vash alusaribe, te crden pes pe rig thaj ma te del pes olenge shajipe te alusaren, so varekana avel kodolestar so naj olen personalno dokumentura thaj afirmativno akcije te kurazhinen olen te len pengere politikane hakaja;

9. Suporto thaj kapacitetosko zurarkeribe vash e organizacije legardine katar e terne Roma, grupe, inicijative thaj ternikane centrura, sar thana vash leibe dizutnipe, promoviribe pe ternengi buchi thaj na-formalno edukacija/sikljovipe sar te zuraren thaj ikeren pengo kulturako identiteto, chib thaj historija.

E Tema membrura trubuj te:

- a. apointirinen advajzerura thaj/vaj te keren specijalno jekhina ande Themeskere agencije save so ka menadzirinen e gavernoskere fondiribasara thaj e internacionalno partenribaskereee grantoncar, te resen vi dзи ko terne Romengere organizacije, thaj te kurazhinen pes vi asistirinen pes vash e apliciribaskere procesura;

- b. sigurine pes programura vash kapacitetosko zurarkeribe, finansirinel pes organiziribaskoro than vash e akanutne terne Romengere organizacije thaj e organizacije fokusirime pe terne Roma, e ternikane centronge thaj te sigurinel pes olengoro korkorutnipe kana ka keren programura thaj aktivitetura vash e terne Roma, leindoj kate vi e komunitetako vazdipe/bajraripe;
- c. sigurinen pes finansije, organizacijako than, programura vash kapacitetosko vazdipe thaj tehnikano suproto vash e neve terne Romengere organizacije, grupe thaj inicijative, sar vi e neve organizacijenge fokusirime upral e terne Roma thaj ternikane centrura;
- d. den pes finansije thaj suportto te sigurinen pes partneririba thaj khetanutne inicijative mashkar e bare ternikane organizacije vaj ternengere konsilura thaj e terne Romengere organizacije;
- e. del pes azhutipe thaj kapacitetosko zurarkeribe vash e terne Romengere organizacije, grupe thaj inicijative thaj, vi vash e organizacije fokusirime pe terne Roma, ternikane centronge, sar thana vash e na-formalno edukacijakere/sikljovipaskere thana, kultura thaj ternikani buchi;

10. Na-formalno edukacija/sikljovipe thaj ternikani buchi.

E Thema membrura trubuj te:

- a. finansirinen thaj fasilitirinen o lokheder avipe vash e terne Roma dzi pen a-formalno edukacija, buchi ternencar thaj ternikane servisura vi mobilitetoskere programura trujal afirmativno akcija thaj buchi pe terene, mashkar e javera keripena;
- b. azhutinen thaj finansirinen pes na-formalno edukacijakere/sikljovipaskere programura, leindoj kate vi inicijativen save khamen te vazden sama thaj dzanlipe vash o strukturalno rasizmo thaj anticiganizamo, vi vash e Romengi historija, identiteto thaj kultura;
- c. keribe, finansiribe vaj suportto vash e ternikane centrura thaj kulturakere thana, leindoj akte e Romane komuniteton, vaj pashe dzi lende;
- d. kreirinen thaj finansirinen programura te azhutine terne Romen te oven sertifikirime sar ternikane buchara, amalengere edukatorura thaj trenerura;
- e. keren pes anglalkondicije vash jekha-jekhutni participacija e terne Romengi ande mobilitetoskere programura, leindoj kate vi kodo te sigurinel pes avibe dzi pe informacija ki Romani chib vash e programura thaj angazhiribe pe kampanje ande Romane komunitetura;
- f. suportirinen partneririba mashkar e terne Romengere organizacije thaj bare ternikane organizacije vaj konsilura te len vi e terne Romen ande na-formalno edukacijakere/sikljovibaskere aktivitetura thaj thana;
- g. azhutisaren e ternikane aktivitetura thaj inicijative save so promovirinena interkulturutno dijologo thaj haljovibe mashkar e terne manusha katar e diferentno etnikano palpalipa ande thema thaj mashkar e thema;
- h. keren buchi e intrgavernongere thaj internacionalno organizacijencar te den pes finansije vaj javera resursura vash e terne Romengere organizacije thaj gruo e te participirinen ande na-formalno edukacija/sikljovipe thaj ternikane programura thaj projektura.

VOKABULARO/ALAVARI

Anticiganizmo: vash kadale rekomandacijako cilo, o “anticiganizmo” trubuj te haljovel pes sar so si definirime ande Generalno Politikani Rekomandacija No. 13 vash maripe mamuj anticiganizmo thaj diskriminacija mamuj e Roma (2011, editirimo ko 2020) kotar e Europutni Komisija mamuj Rasizmo thaj Natolerancija (ECRI). ECRI definirinela e anticiganizme sar “specifikani forma rasizmostar, ideologija bazirimi upral rasako superioriteti, forma katar dehumanizacija thaj institucionalno rasizmo pharvardo katar e historikani diskriminacija, savi so sikavela pes, *inter alia*, violencasar, dzungale vorbasar, eksploatacijasar, stigmatizacijasar thaj majeklatantno tipo diskriminacijatar”.

Duvar bare thavdipena/Double mainstreaming: vash kadale rekomandacijako cilo, “duvar bareder thavdipena” trubuj te haljovel pes sar jekh komplementarnipe mashkar e targetirime thaj e bare politike thaj procesijaspecijalno kana adresirinena pes e trubujimata katar e terne Romane manusha. O duvar thavdipaskoro metodo pe jekh vrama prendzarel thaj insistirinela pe bazikane rodipe te len, thaj te adresirinen pes e hakaja, e specifikane trubujimata thaj prioritetura e terne Romengire ande politike thaj structure vash e Roma thaj vash e terne. Dureder, sar so phenel e Europtni Konsiloski Bucharni Grupa vash Terne Romengi Participacija kotar 2021-to bersh, „jekh baripe vash savore,, bare thavdipaskere politike, procesura thaj structure, na sine dzi akana inkluzivno vash e terne Roma; von si neutralno ande forma thaj na crdena pe rig e terne Romen, numa pe jekh vrama, von na prendzarena vaj, adresirinena e terne Romengere specifikane trubujimata, save so si butivar, ande historikano strukturalno anti-Romano rasizmo thaj anticiganizmo thaj kodoleske, rezultirinena bilache efektoncar. Kodoleske o duvar bare thavdipena metodo shaj te ahajovel thaj aplicirnel pes, vi ande relacija e „jekhe baripasar savoreng,, e bare politke, politikane partije thaj civilno societa, savo so musaj te len andre vi e terne Romen thaj olengere trubujimata.

Edukacijakere komunitetura: vash kadale rekomandacijako cilo, e alava “edukacijakere komunitetura” referirinela pe sa e akterura thaj hemime riga save so khelen rola ande edukacijakere procesura thaj aktivitetura, vi ande formalno vi ande na-formalno edukacijakere thana. Ande formalno edukacijako sektoro, kdo astarel na numa e sicheron thaj e studenton, numa vi saste personale involvirimo ande menadziribe, adminstriribe, logistikani thaj siguripaski infrastruktura ande shkolako trujale, e daden vi dajen/e familijen thaj e institucijen responsibilne vash e kurikulumija, kvalitetno evaluacija thaj e saste edukacijakere sistemo. Kodo reflektuil e principon kotar e saste-shkolako metodo pe demokratikane thaj manushikane hakajengere principura, so chivel e teorija ande praktika, kotar e lekcijako dzanlipe trujal e shkolaki kultura thaj menadziribaskiri struktura. Ande na-formalno edukacijako sektoro, edukacijaki komuniteta lela e fasilitatoren, treneron vaj e ternikane bucharnen direktno ano kontakto e tene manushencar ande edukacijakere aktivitetura, thaj e supervizoren thaj kolegen (voluntaroncongoro peronalo) save so keren interakcija e terne manushencar kotar vrama dzi pe vrama, vaj ki regularno baza, sar so si e lideripa e terne organizacijengo vaj menadziribasko, ja palem administrativno personal ande ternikane centrura vaj ajvera thana kote so del apes na-formalno edukacija. Von savour khelen rola ande preveniribe thaj maripe mamuj o institucionalno rasizmo pe lacheder droma thaj dena kontribucija pe trujalipe kote so e manushikane hakaja vash savour, si respektirime.

Sakodzivesesko rasizmo: vash kadale rekomandacijako cilo, “sakodzivesko rasizmo” trubuj te haljovel pes sar eksperienca katar teljaripe tele, nafer tretmano vaj birespekto so arakhena e terne Roma ande frekventno thaj bistrukturirimi baza, thaj butivar pe garavde, numa dukhadvine droma. Kodo tipo kotar e sakodzivesko rasizmo si javereder diskriminacijatar, legalno ahajovdino sar manushikane hakajengi violence vaj distinkcija, ekskluzija, restrikcija vaj preference bazirime upral etnikumo. Sakodzivesesko rasizmo referirinela pe situacije kote so e Romane manusha si teljardine, ignoririme, ignored, chutine pe rig, birespektirime, stigmatizirime vaj but teljardine tele sostar si kadala save so si, sakodzives thaj pe sa e thana, leindoj kate vi eshkolen thaj e publikane thana.

Institucionalno rasizmo: vash kadale rekomandacijako cilo, “institucionalno rasizmo” trubuj te haljovel pes sar zakonura, politike, praktike, procesija thaj structure ande thaj trujal e publikane thaj privatnikane institucije so kerena diskriminacija, teljaripa, ekskluzija vaj bilache efektura vash e Romane manusha pe lengo lokheder avipe dzi pe manushikane hakaja thaj kvaliteto, servisija, socialno beneficije thaj shajipena. Mashkar e majdikhline thaj zorale forme kotar o institucionalno rasizmo mamuj e terne Roma thaj chavore, atakuime kotar e reprezentantura Themeskere institucijendar, sar so si shklaki segregacija, policijakere registrura vash e Roma thaj javera diskriminacijakere aktura saven so isi teljaribe kotar e institucijengi zor.

Interseksionalno diskriminacija: vash kadale rekomandacijako cilo, “interseksionalno diskriminacija” trubuj te haljovel pes sar experience katar e Romane manusha save si viktime/zhertvi katar e kombinirime, relatirimi thaj biulavdi manifestacija diskriminacijatar upral etnicitetoskiri baza, socijalno status, religija thaj/vaj javere identitetija/grundo, thaj/vaj so arakhena strukturalno bijekhipe kotar butivarkerdine sistemskere opresije, sar so si rasizmo, seksizmo vaj heteroseksizmo, anti-Muslimanengo rasizmo, klasizmo vaj vavera butja.

Strukturalno rasizmo: vash kadale rekomandacijako cilo, “strukturalno rasizmo” trubuj te haljovel pes sar sa e zakonura, politike, Themeskere praktike thaj structure, publikane thaj privatnikane institucije; ideologije thaj narativura; edukacija, kultura, mediumija thaj javera societakere sfere; thaj socijalno relacije save si teljaribaskere vaj rezultirinena zorasar, hegemonijasar thaj angljaribasar vash e dominantno populacije, thaj isi olen konstantno manushikani/rasaki hierarhija. Kodo dzala dureder, butivar pe jekh bidikhilno opresijakere sistemisar, interseksionalizirimo javere opresijencar, sar so si o klasizmo vaj seksizmo, pharvardi, generirimi thaj zurali diskriminacija, violence, nagrizha, thaj prejudicije mamuj e Roma, racionalizirimo chorolipe thaj bijekhipe, bilachi distribucija pe resorsura, zor, participacija thaj reprezentacija, sar vi konfrontirime efektija vash e Romane manusha. O strukturalno anti-Romano rasizmo bajrarelja pes bilache manushikane hierarhijencar thaj bizoralipasar, reproducirindoj thaj zurarkerindoj e prejudicijen save so keren justifikacija thaj legitimizirinela e najusticija thaj e violence mamuj e Roma.

Funkcionalno participacija: vash kadale rekomandacijako cilo, “funkcionalno participacija” trubuj te haljovel pes sar garancija kaj sa e trubujutne kondicije – hakaja, thana, fondura, suportu, shajipena, afirmativno akcija, instrumentura thaj phevavipena pe strukturalno barijere – sasa resline, thaj e terne Roma shaj te oven involvirime, participirinena thaj dena pengi kontribucija pe sa e demokratikane procesura thaj structure save afektuin lengere dzivdipena, thaj si dendine pe lengi reprezentacija, legaripe, zor, glasokrlo, moljaripe/kuchipe, thaj pakhiv. Kadaleske, funkcionalno participacija na implicirinela fizikani prezenca, vi kodo so achoola pe desideratum but eterne Romane manushenge; funkcionalno participacija, pe jekh vrama phenel kaj e politikane manusha, ternikane structure thaj javera relevantno hemime riga, proaktivno thaj fer kerena komprehenzivno reprezentacija; kerena dijologo; sigurinena shajutnipe, lokheder avipe, akceptacija, kvaliteto thaj kontinuirimi participacija; thaj ulavena o legaripe, autoriteto, resursen thaj e zor e terne Romane manushencar. Kodi metodologija prendzarel kaj e konvencionalno demokratikane procesura, politike thaj structure, naj sasa inkluzivno, vaj efikasno vash, terne Romane manusha.